

OBDELAVE NOB V ZBORNIKIH 1954—1956

Pogled v bibliografske podatke o obdelavi našega narodnoosvobodilnega boja oziroma dobe druge svetovne vojne nam kaže, da so to dobo v prejšnjih letih pri nas obdelovali skoraj izključno le številni članki po časopisih, zelo redke pa so o tej problematiki bile samostojne knjige ali vsaj večje razprave po revijah. V zadnjih letih se v tem sorazmerju kažejo pomembne spremembe. Članki po časopisih nekako ponehujejo, množe pa se daljše razprave po revijah oziroma različnih zbornikih in celo samostojne knjige. Tudi v načinu obdelave je opaziti spremembe. Medtem ko so prejšnji članki bili mnogokdaj le bežni zapisi, kažejo novejše razprave po zbornikih več sistematičnosti v obdelovanju, čeprav to ne pomeni že v vsakem primeru tudi resnejše kvalitete, ker jo je treba šele ugotoviti pri vsaki razpravi posebej.

V obdelavah zadnjih let so se zelo pomnožile krajevno več ali manj zaokrožene razprave, ki so v veliki meri posledica prizadevanja Zveze borcev, da bi se v večji meri obdelala lokalna zgodovina NOB. Za objavo so avtorji delno izkoristili razne obletnice, delno pa so jih priključili zbornikom, ki so izšli ob kaki drugi priložnosti. Doslej je takih razprav izšlo že toliko, da jih moremo teritorialno celo grupirati v dve obsežnejši skupini. Prva obdeluje NOB v Savinjski dolini, druga pa na Gorenjskem. Izven teh so Prlekija, Kočevsko in Primorska, ki jih vsako obdeluje po en zbornik.

I.

Na Savinjsko dolino se nanaša šest knjig. Dve od teh obdelujeta bolj periferne predele, ostale pa obravnavajo osrednji del doline. Prva od perifernih ima naslov **Rimske Toplice v borbi in svobodi** (Rimske Toplice 1954, izdala in založila Zveza Borcev, Rimske Toplice, Uredil Lev Tičar, str. 84, 8°). Izdaja je bila v spomin na 22. maj 1941, ko je bil v Kojzici pri Rimskih Toplicah ustanovni sestanek pokrajinskega odbora OF oziroma Protiimperialistične fronte za Štajersko. Ta dan so namreč Rimske Toplice izbrale za svoj občinski praznik. Knjiga ima izrazito priložnostni značaj, ker je njen namen bil predvsem, pojasniti občanom pomen 22. maja 1941 za zgodovino slovenskega osvobodilnega gibanja. To so v treh člankih storili trije še živi udeleženci sestanka, to je Karel Reberšek, Jože Jurač in Lojze Lešnik. Ti so po spominu rekonstruirali sestanek, razgovore in sklepe. Dragoceni so njihovi podatki o politični strukturi udeležencev. Ostali članki so le bežni utrinki iz življenja tamkajšnjih aktivistov, propagandistov in borcev. Ne omejujejo pa se samo na Rimske Toplice, temveč posegajo tudi v bližnjo okolico.

Druga od perifernih obdelav je **Šentjur skozi borbo v svobodo** (Šentjur pri Celju 1956, izdal občinski odbor Zveze borcev, uredil M. Ž. str. 86, 8°). Izdana je bila ob odkritju spomenika žrtvam fašizma v oktobru 1956, toda v celoti ne opisuje samo NOB, temveč sega tudi v starejšo dobo. Na drugo svetovno vojno se nanaša, razen nekaj krajših prispevkov, predvsem večji del razprave Marjana Žagarja **Šentjur v preteklosti**, to je na straneh 40—62 in prispevek Drobci iz viharjih dni, ki ga je po spominih Marije Lindičeve napisal Aci Svetina na str. 68—75. M. Žagar je pri razpravi za dobo NOB uporabljal predvsem spomine, deloma svoje, deloma drugih ljudi. Ustvaril je dober pregled lokalne zgodovine, pri katerem je znal upoštevati tudi sile in položaj okoli svojega kraja. Prispevek A. Svetina je v celoti samo memoarskega značaja in kaže povezanost terena s partizanskimi borci.

Na obmejno področje med srednjo in zgornjo Savinjsko dolino se nanašata dve brošuri. Prva **Nazarje v narodnoosvobodilni borbi 1941—1945** (Nazarje. 1955, izdal krajevni odbor Zveze borcev, str. 18, 16°) obsega le prav kratak pregled NOB v Nazarju in še krajše življenjepise 43 padlih. Pomembnejša je druga knjiga **Dobrovlje v borbi in svobodi** (Braslovče 1955, izdal občinski odbor Zveze borcev, str. 55, 8°). Razen dveh reportaž, ki se sicer nanašata na življenje in boje na Dobrovljah, je v njej pomembna razprava Staneta Terčaka **Dobrovlje v borbi** na str. 18—29, ki je pisana pretežno na temelju arhivskega gradiva in prikazuje vlogo Dobrovelj v sklopu partizanskega razvoja v Savinjski dolini in Štajerski sploh. Časovno se omejuje le na 1941 in 1942.

Osrednje predele Savinjske doline obdelujejo prispevki v knjigi, ki jo je izdalo kulturno prosvetno društvo Svobode v Libojah pod naslovom **Liboje — 25-letnica**

Svobode (Liboje, izdal upravni odbor Svobode, uredil Drago Predan, str. 131, 8°). Dobo NOB obdeluje 9 člankov, ki obsegajo skoraj polovico knjige. Štiri od teh, ki hkrati zavzemajo preko 50 strani, je napisal Drago Predan, ostale pa Nada Cilensek, Ivo Brezar, Albin Vipotnik, Lavra Cilensek in Ludvik Zupanc. Vsi ti so v knjigi sodelovali: izključno s svojimi memoarskimi prispevki, s katerimi so osvetlili posamezne dogodke, ki doslej sploh niso bili znani ali pa premalo. Na pretežno memoarskih osnovah so napisani tudi Predanovi članki, toda ravno pri njegovem nadaljšem **V borbo proti okupatorju** (str. 52—70) ni vedno jasno, kaj je vzel iz spominov, kaj pa je podal na temelju sodobnih pisanih dokumentov. Predanova metoda prikazovanja dogodkov se zelo razlikuje od Terčakove, čeprav ni mogoče reči, da bi ljudje, katerih memoare je uporabljal, ne bili dobri opazovalci opisanih dogodkov. Pri prikazovanju Liboj se Predan ni ozko držal Liboj, temveč je segel tudi širše v Savinjsko dolino. V svojem opisovanju je sledil ljudem iz Liboj, kamorkoli so šli, v borbo, zapore ali kam drugam. Prav zato je pri opisovanju njihove usode segel tudi izven svojega ožjega območja Liboj.

Najbogatejša po obsegu in množini gradiva je knjiga **Med Mrzlico in Dobrovljami** (Celje 1955, izdal odbor za postavitev spomenika padlim borcem na Vranskem, uredil in z dokumenti opremil Stane Terčak, str. 270, 8°). Teritorialno zajema mnogo širše območje kakor vse prej omenjene knjige in brošure. Naslov sam, ki je vzet po glavni razpravi, je sicer nekoliko simboličen, vendar dobro označuje geografsko razprostranjenost prikazane problematike, saj obdeluje partizanstvo v osrednjem območju Savinjske doline, to je kraje med Celjem in Dobroveljskimi planinami. V knjigi se na dobo NOB nanaša 200 strani, medtem ko se na prvih 70 straneh obravnava geografski položaj nakazanega območja in razvoj naprednega gibanja na njem pred vojno.

Partizanski del Terčakove knjige je po kázalu razdeljen v tri razdelke. V razdelku pod II so razen Roševe pesmi in Terčakove razprave **Med Mrzlico in Dobrovljami** vsi prispevki izključno memoarskega značaja. Skupno obsegajo preko 100 strani, toda s tem ni rečeno, da bi ne imeli svoje vrednosti. Ravno narobe. V njih je nakopičeno mnogo dejstev, ki doslej niso bila znana. Nanašajo se na začetke savinjske čete v letu 1941, na tehnike, na boje in dogodke v zvezi s prihodom II. grupe odredov na Štajersko, na strahotne posledice izdaj oziroma dela etapovskih vohunov, na trpljenje aretiranih ljudi itd. Te prispevke je v 18 člankih napisalo 10 avtorjev, ki so iz tistih časov še ostali živi. Njihova obsežnost ustvarja vtis, kakor da je knjiga v prvi vrsti zbirka spominov preživelih aktivistov. Toda ti prispevki v marsičem dopolnjujejo Terčakovo razpravo ali pa je celo sama mesta zgrajena na njih.

Jedro celotne knjige je razprava Staneta Terčaka: **Med Mrzlico in Dobrovljami**. Ta se na zunaj drži okvira, ki je označen z naslovom. Zato avtor n. pr. ne obdeluje partizanskega napada na Šoštanj oktobra 1941, ker presega ožji okvir njegove Savinjske doline, in iz istih razlogov tudi ne Stanetovega brežiškega pohoda konec oktobra in začetku novembra 1941. Nasprotno je pa za dogajanje na označenem območju zelo natančen. Svoj prikaz je zasnoval na razvoju savinjske čete, ki jo spremlja od njene ustanovitve preko njenih bojov in težav skozi vključitev v bataljonsko formacijo in v drugo grupo odredov do bojov na Tolstem vrhu junija 1943. Za svoje trditve je v obilni meri uporabljal memoarsko gradivo, toda prav tako je znal črpati tudi okupatorske akte, ob katerih je skušal kontrolirati memoarske podatke oziroma je z okupatorskimi akti podprl trditve memoarskih virov. Razume se, da je prav z okupatorskimi akti mogel marsikatero podatke iz memoarskega gradiva še točno fiksirati. Dobro je pisec tudi napravil, da je mnogo nemških aktov ponatisnil v prevodu, s čimer ni samo dokumentarično utemeljil svojih zaključkov, temveč jih je napravil dostopnejše širšemu krogu. V splošnem lahko rečemo, da je Terčakova razprava zelo dragocen prispevek v zakladnico poznavanja naše NOB. Avtor je pisal s spretno roko in primernim poznavanjem gradiva in krajev, na katere se gradivo nanaša.

Konfrontacija memoarskih virov z okupatorskimi je nedvomno koristna metoda pri ugotavljanju točnosti dogodkov iz partizanskega razvoja. Stane Terčak je to čutil in jo uporabljal. Toda nič manj ni potrebna konfrontacija memoarskih virov samih med seboj. Ta primerjava nam odkrije, koliko se moremo na memo-

arske vire zanesti. Zelo lahko se namreč zgodi, da se tudi ti razhajajo v navajanju dejstev. Pri tem gre navadno predvsem za vrstni red dogodkov in njihovo datiranje. V teh stvareh pa Terčakova razprava ni tako dognana. Primerjanje njegovega dela in ostalih memoarskih prispevkov nam odpira nekatere probleme, ki se jih S. Terčak še ni lotil.

Kaj je, bil n. pr. pravi značaj sestanka na Teznem, ki ga je pisec datiral 23. junija 1941? Koliko je bil morebiti rezultat Beblerjevega potovanja po Savinjski dolini v juniju 1941 po znani junijski partijski konferenci v Ljubljani? Kdaj je CK KPS dal direktivo, da se morajo vidnejši ljudje umakniti v ilegalo, oziroma kdaj so jo v Savinjski dolini dobili? Ali ni bila morebiti ta direktiva povezana z nemškim napadom na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941? Terčakovo prikazovanje 6. julija kot odločilnega dne za vse ilegalce... se mi ne zdi čisto pravilna, kolikor hoče ta dan prikazati kot nekak začetek uporniških akcij. Razbijanje nemških napisnih tabel in kažipotov v noči 6./7. VII. 1941 je bilo v bistvu povezano le z umikom v ilegalo.

Posebno vprašanje tvori zbiranje in formiranje savinjske čete. Nedvomno je, da je nastala iz več skupin, n. pr. Letonjeve, Vipotnikove, šmartinsko-prebolske. Ni izključeno, da so se te skupine zbirale različno. Na to kaže izjava L. Zupanca, ki je rekel: »V noči od 23. na 24. julij smo se skojevci prvič zbrali...« Poudarim naj, da je izjavil prvič, da je torej treba predvideti vsaj še en sestanek skojevcev, preden je odšel v partizane. Toda kdaj se je savinjska četa formirala? Terčak misli na 24. julij. Ta datum postavlja tudi Albin Vipotnik - Strgar v svojih »Spominih na leto 1941« (na str. 130). Terčak ga je verjetno sprejel po njem. Ali je pravilen? — Franc Hribar - Savinjšek je v svojih »Spominih« manj jassen. »Sklepnjeno je bilo,« pravi, »da se prva partizanska četa formira do konca julija 1941« (str. 141). V posebni izjavi, ki jo Terčak citira na str. 75, je isti Hribar celo rekel, da so šmartinski komunisti odšli v gozdove 22. julija 1941, ko je z bratom slišal, da so Nemci napadli (!) Rusijo. Očividno se je v Hribarjevih spominih nekaj zamešalo! Marija Vipotnik je glede datuma napisala, da se ga ne spominja natančno, da pa se spominja, da je okoli 20. julija prišel v njihovo taborišče (to je taborišče ilegalne skupine!) Leon Novak z navodilom komiteja, »da se morajo združiti vse partizanske edinice na tem sektorju v eno skupino« (Članek: V Savinji so me ujeli, str. 169). Ludvik Zupanc - Ivo je pa poleg Vipotnika edini, ki je pri datumu čisto konkreten. Združitev skupin namreč datira 26. julija (članek: Odšel sem v partizane, str. 162). Različne so tudi številke prvih partizanov savinjske čete. Po Vipotniku jih je bilo 14, po Zupancu 15. K podatkom o formiranju savinjske čete naj dodam še mnenje Sergeja Kraigherja. Po njegovih beležkah, ki jih hrani Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani, se je četa ustanovila 23. ali 25. julija 1941.

Kateri dan je torej pravilen? Problematičnost izhaja iz prispevkov, ki so vsi objavljeni v Terčakovi knjigi. Konkretna datuma sta v njej navedena dva, Vipotnikov 24 in Zupancev 26. Terčak se je odločil za 24. julij. Če mi je v teh dvomljivostih dovoljeno izreči svoje mnenje, bi se zase raje odločil za 26. julij. Zakaj? Za Zupanca, ki je do tega dne hodil v službo, je bil ta dan taka prelomnica, da obstoji večja verjetnost za njegovo točnost. Za Vipotnika pa, ki je bil takrat že pravi ilegalce, ta dan ni pomenil tako silne spremembe na znotraj, da bi se mu nujno neizbrisno vtisnil v spomin. Možnost, da se moti, je pri njem večja kakor pri Zupancu. Vsak dvom v vsakem primeru bi pa seveda odstranil le kak sodobni zapisek o tem problematičnem datumu.

Podobno »datumsko« vprašanje je dan koncentracije prvega štajerskega bataljona na Grmadi pri Šoštanju. Dušan Kveder jo je datiral 4. septembra 1941. Kasnejše raziskovanje je kmalu dognalo, da ta datum ni bil pravilen. Tudi Terčak je v razgovoru s spomeničarji Savinjske doline ugotovil, da datum 4. septembra ne drži. Spomeničarji so koncentracijo datirali 4. oktobra (!) (str. 87). Žal pa Terčak ne citira nobene izjave, ki bi direktno govorila o 4. oktobru, pač pa le take, ki se vrste okoli tega dne. Sam je v svojem »Pregledu važnejših dogodkov in borb v letih 1941—1942« na koncu knjige koncentracijo vokviril v dni od 4. do 6. oktobra (str. 262). Kljub vsemu temu spoznanju mu pa Kvedrov 4. september ni dal miru. Prišel je na to, da je tega dne najbrž bilo dano ustno ali pismo povelje za omenjeno koncentracijo. Mislim, da mirne duše lahko rečemo, da je vse to

modrovanje odveč. Kveder se je pri datiranju enostavno zmotil. Pri memoarskih virih niso pomote v datumih nič nenavadne. Pri Kvedru gre kar za cel mesec. Ni izključeno, da je njemu pač številka dne ostala bolj v spominu, pri mesecu se je pa uštel. Zasliševanje spomeničarjev kaže čisto jasno na to. Poleg tega je v zvezi z besedo koncentracija reči še to, da v zvezi z datumom 4. oktobra ni šlo samo za to, da bi se tri štajerske čete zbrale in nekaj dni ostale skupaj zaradi določenih namenov. Beseda koncentracija lahko sicer pomeni nekaj takega. Vendar gre v našem primeru za nekaj več. Gre za samo formiranje ali ustanovitev prvega štajerskega bataljona. Izjave spomeničarjev, ki jih Terčak citira, direktno govorijo o tem.

Navedena dva datuma sem na osnovi prispevkov v Terčakovi knjigi obširneje obdelal, da sem s tem opozoril na problematičnost memoarskih virov, ki jih je treba kljub mnogim dragocenim podatkom vendarle jemati zelo kritično.

O napakah v Terčakovi razpravi ni mogoče govoriti kaj več, ker se moramo v tem primeru predvsem zavedati pomanjkljivosti virov, zlasti memoarskih. O napakah je mogoče govoriti šele tedaj, če so možne primerjave z drugimi podatki in če je mogoče ugotoviti, da je avtor iz primerjave potegnil določene nepravilne posledice. Zdi se, da je S. Terčak želel bolj, da v knjigi objavi čimveč gradiva o Savinjski dolini, manj pa je skušal na njeni osnovi podati neko trajnejšo sintezo tamkajšnjega dogajanja.

Članki, ki so po kazalu vključeni v III. in IV. razdelek, so razen dveh anonimnih in enega Franca Hribarja, vsi delo Staneta Terčaka. Vsi so kratki in razen kronike v zadnjem razdelku predstavljajo biografije pomembnejših aktivistov in borcev v Savinjski dolini. Po potrebi in možnosti je pisec pri njih potrdil svoja izvajanja tudi z okupatorskimi dokumenti.

II.

Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem obdeluje več zbornikov. Dva od njih sta skoraj v celoti posvečena problematiki NOB, drugi pa ji posvečajo vsaj del prostora. V primeri z obdelavami v Savinjski dolini gre na Gorenjskem v pretežni večini za memoarske prispevke, od katerih le nekateri kažejo tudi na uporabo arhivskega gradiva in pisane literature. Kake razprave, kakor je Terčakova »Med Mrzlico in Dobrovljami«, Gorenjska doslej še ni dala. Toda v memoarski literaturi je dala nedvomno več in boljše in Savinjsko dolino v tem prekosila. Največjo zaslugo za to imajo Loški razgledi, v manjši meri pa tudi Kamniški zborniki.

Mengeški zbornik (1154—1954, I. del, izdal Pripravljalni odbor za proslavo 800-letnice Mengša, Mengeš 1954) se narodnoosvobodilnega boja dotika le v kratkih sestavkih, ki v ta del zbornika pravzaprav niti ne spadajo, ker obdeluje v glavnem starejše obdobje mengeške preteklosti. Članek *Narodni heroj Matija Blejček - Matevž* (str. 137—140) je v bistvu le kratek historiat Blejčeve aktivnosti, vendar zaradi podatkov o enotah, v katerih je deloval, ne nepomemben. Prispevki Iztoka Liparja *Črtice o junaških Mengšanih* (str. 211—222) so zbirka 5 reportaž, v katerih je pisec opisal tragične usode žrtev, ki so končale pod okupatorskim nasiljem.

Nekoliko obširnejši je zbornik *Kranj v boju in svobodi* (1. avgust 1954, izdal Mestni odbor SZDL, Kranj 1954). Zbornik obsega 63 strani, toda na zgodovinski del NOB se nanaša le 24 strani, tako da je čisto pravilna trditev izdajateljev, da obsega le nekaj fragmentov iz NOB. Razen Hafnerjevega uvoda in članka *Kranj v NOB* je zbornik zbirka 8 reportaž o važnejših akcijah v Kranju. Po izjavi izdajateljev gre v zborniku za dogodke, ki so opisani po izjavah udeležencev, torej za memoarske prispevke. Zato je pri njihovi uporabi treba kritično računati na pozabljenost človeškega spomina. Že sam prvi avgust, ki so ga Kranjčani vzeli za datum občinskega praznika, ni pravilno izbran. Akcija, ki so jo vzeli za osnovo namreč ni bila prvega avgusta (glej str. 6), temveč tretjega. Poleg tega ni šlo tedaj za 3. Nemce, temveč samo za 1, za W. Heckerja, ki tudi ni bil direktor banke, temveč bančni uradnik, pač pa gestapovski agent. Dalje Stošiča Nemci niso obesili 14. avgusta, temveč so ga 19. obsodili in 23. usmrtili. (Za popravek gl. F. Š. Počeci partizanskog pokreta u Sloveniji, Beograd 1956, izd. Vojno delo). Zbornik je v resnici zelo skromen prispevek k prikazu kranjskega deleža v NOB.

Nadaljevanje kranjskega zbornika, toda širše zasnovan in zato obsežnejši, je zbornik občine Goriče *Ljudstvo pod Storžičem v boju za svobodo* (28. junij 1943, zbornik občine Goriče, izd. občinski odbor Zveze borcev, Goriče, str. 143 + 4 karte). Zbornik predstavlja zbirko razprav in spominov na udeležbo NOB. Jedro prikazovanja tvorita dve razpravi, ki zavzemata tudi največ prostora. Prvo, ki je dala knjigi tudi ime, *Ljudstvo pod Storžičem v boju za svobodo* (str. 7—25), je napisal Stefe Franc - Miško. V njej je skušal podati »pregled dela, razvoja in dogodkov s področja goriške občine«, vendar je jasnejši in bogatejši v prvem delu, kjer je prikazal začetke in nadaljnjo usodo partizanstva na ozemlju med Kranjem in Storžičem, kakor v drugem delu, kjer se je preveč izgubil v naštevanju golih imen. Drugo razpravo *Ob moči Osvobodilne fronte okupator ni mogel uspeti* (str. 26—51) sta napisala Rajko Mali in Jože Urbanc. V njej sta opisala oblike okupatorskega režima in terensko delo Osvobodilne fronte na območju občine. V prvem delu sta pisca v veliki meri uporabljala tudi arhivske vire, medtem ko sta drugi del napisala po memoarskih podatkih. Ostali prispevki so krajši. V bistvu so spomini na pomembnejše dogodke v občini. Pod poglavjem *Iz krvi rdeče* (str. 88—106) je nani-zanih 38 kratkih biografij padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, pod poglav-jem *Zapisano v mladih srcih* (str. 107—117) pa 24 prispevkov osnovnošolskih otrok, ki so po spominu opisali svoje doživljanje v vojni.

V *Kamniških zbornikih* je obdobju NOB posvečeno le malo prostora, vendar v nobenem ni bilo doslej izpuščeno. V prvem letniku 1955 je objavljen v bistvu reportažni prispevek Jožeta Štoka-Korotana *Šlandrovci na Štajerskem* (str. 8—21). V bistvu obsega spomine na čas avgusta, septembra in nato decembra 1943, ko je Šlandrova brigada operirala v kamniški okolici in ko so se gestapovski vohuni skušali vrniti vanjo ter nato, kako se je brigada zaradi požrvovalnih terenskih obveš-čevalcev spretno izvila iz vseh nemških obkoljevalnih obročev. V drugem letu 1956 pa ima Kamniški zbornik dva prispevka o NOB. Oba sta memoarskega značaja. Prvega *Nekaj zapiskov o kamniških partizanih* (str. 11—34) je napisal Mirko Podbevšek - Lado delno na osnovi lastnih doživetij, delno pa po pripovedovanju drugih. Razen prikaza partizanske tragedije na Golčaju (28. 10. 1941) se opis ostalih do-godkov nanaša na leto 1942. Zapiski pomenijo dragocen prispevek k poznavanju partizanstva na vzhodnem Gorenjskem. Drugi prispevek *Borba na Kostavski planini* (str. 35—40) je napisal Josip Jeras. V njem je orisal taktiko partizanskih enot nasproti okupatorski nevarnosti in njegovi večkratni premoči.

Najbogatejše gradivo o NOB na Gorenjskem so doslej objavili *Loški razgledi*, glasilo Muzejskega društva v Škofji Loki. V njihovih objavah je videti največ smotrnosti in sistematike, čeprav gre skoraj izključno za memoarske prispevke. Toda z njimi so Loški razgledi pomembno osvetlili cela obdobja partizanskega razvoja na škofovloškem ozemlju.

Trden temelj za boljše poznavanje škofovloškega partizanstva so postavili takoj prvi Loški razgledi, 1954 in v njih razprava *Začetki ljudske vstaje v Škofji Loki* (str. 7—22) izpod peresa Florijana - Cvetka Kobala. Razprava prikazuje razvoj osvobodilnega boja na širšem škofovloškem ozemlju od začetkov okupacije do konca 1941. Njeno ogrodje sloni na podatkih objavljene literature, samo ogrodje je pa izpopolnjeno z opisi lokalnih dogodkov. Opisi slone delno na osebnih avtorjevih spominih, delno pa na pripovedovanju drugih. V celoti nudi razprava mnogo drago-cenih podrobnosti o zgodovini NOB na škofovloškem ozemlju. Njena šibka stran so datiranja, ki so delno rezultat ne zadosti kritičnega uporabljanja literature, delno pa pozabljivost človeškega spomina. Na tem mestu naj ugotovim nekatera dejstva, ki so danes že splošno znana. Glavni štab Slovenije ni bil ustanovljen 29. junija, temveč 22. junija 1941. Vstaja na Gorenjskem se ni začela 26. VII., temveč v okolici Kamnika 27/28. VII., drugod pa še celo kasneje. Gestapovec pod Storžičem ni padel 29. VII., temveč 3. VIII. Na Mežakli 1. VIII. ni padlo 6 Nemcev, temveč najverjetneje nobeden. Kutschera ni odredil policijske ure na Gorenjskem 23. VII., temveč 28. VII. Sodišče na Bledu ni izreklo prve sodbe 30. VII., temveč 1. VIII. Rašica ni bila požgana 17. IX., temveč 20. IX. Koliko gre pri teh napakah za čiste tiskarske napake, tu ni mogoče ugotoviti. (Za pravilne datume glej F. Š. Počeci partizanskog pokreta u Sloveniji. Beograd 1956.) Drugi prispevek *Spomin na prvo partizansko pomlad* (str. 23—26) je napisal Veljko (Franc Kavčič) in v

njem orisal boj z Nemci na Osovniku. V tretjem Nekaj gradiva o narodnoosvobodilni borbi na Gorenjskem v letih 1941 in 1942 (str. 27—44) pa je Branko Berčič izbral poročila Slov. Poročevalca, ki se nanašajo na Gorenjsko.

Drugi letnik Loških razgledov (1955) je nadaljeval memoarski način podajanja NOB na škofovskem ozemlju. Razprava Nika Kavčiča Ustanovitev, razvoj in akcije loške čete v letu 1942 (str. 7—20) je v bistvu nadaljevanje Florijanove razprave v prvem letniku, le da se Kavčič še bolj omejuje na Ločane, to je konkretno na loško četo. Zelo tehtno dopolnilo k zgodovini NOB na škofovskem ozemlju in hkrati h Kavčičevi razpravi pomeni prispevek Franceta Planina Usodni dogodki v Dražgošah (str. 21—32). V njem je objavil pripovedovanja štirih domačinov o nemškem nasilju v Dražgošah v dneh 9. do 12. januarja 1942. Pri objavi ni dejstev popravil, pustil jih je, kakor so jih oblikovali oni, ki so bili na dogodkih sami prizadeti. Prav v teh je pa njihova vrednost in bodo zgodovinarjem ne glede na nekatere medsebojne neskladnosti nudili dragoceno gradivo. Prispevek Steva Šinka Med izgnanci v Srbijo (str. 33—42) je oris izseljevanja Slovencev z rodne zemlje in njihovega življenja v Srbiji. Prispevek je delno memoarskega značaja, delno je pa pisec zanj uporabljal tudi pisano gradivo. Prikaz je stvaren. Zadnji prispevek — Staneta Pečarja — Temni, pretemni so talcev grobovi (str. 43—62) je prikaz streljanja 50 talcev za Kamnitnikom 9. II. 1944 in kratek pregled njihovega življenja.

V tretjem letniku Loških razgledov (1955) so se prispevki, ki se nanašajo na razdobje NOB, še bolj razširili, vendar se je tematika prve razprave I. letnika premaknila iz prikazovanja splošnega razvoja NOB na specialno področje partizanskega življenja. Razprava Franca Fojkarja - Janka Jelovškega Po sledovih skritih steza tihih junakov I. gorenjske reledne linije (str. 7—25) se bavi z organizacijo kurirskih zvez. Napisana je na osnovi ustnih in pisemenih prispevkov preživelih kurirjev. Zelo nazorno prikazuje rast celotnega sistema zvez in njegovih naknadnih sprememb na območju, ki se je v glavnem skladalo z mejami škofovškega ozemlja. Toda v okviru prikazovanja kurirskih zvez in postaj se je pisec v primernih oblikah dotaknil tudi premikov partizanskih enot in njihovih bojov z okupatorji. V primeri z razpravami, ki so bile doslej napisane o partizanskih kurirjih, spada Fojkarjeva nedvomno med najboljše. — Na specialno področje sega tudi članek Nika Kavčiča Škofjeloško okrožje — zibelka partizanskega tiska na Gorenjskem (str. 26—38), prikazuje pa rast partizanskih tehnik na Gorenjskem, požrtvovalnost njihovih pionirjev in njihove težave. Napisan je prvenstveno po osebnih avtorjevih spominih, delno pa po pripovedovanju drugih tehnikov. Prvi članek Milana Žaklja - Žirovnika Nekaj o osvobodilnem gibanju v Žirovski dolini (str. 39—44) predstavlja poizkus lokalne zgodovine, drugi istega pisca, Srečanje s četniki (str. 45—48), pa po spominih obnavlja razgovore s četniki v juniju 1943 o njihovem potegovanju za sodelovanje s partizani. Članek nazorno kaže mentaliteto in sestav četniške organizacije. — Prikazovanju splošnega partizanskega razvoja v prejšnjih letnikih Loških razgledov se najbolj približuje prispevek, ki ga je napisal Franc Lušin - Mali pod naslovom Iz spominov na leto 1942 (str. 49—60). Članek je v celoti memoarskega značaja. V njem pisec z močno osebno zavzetostjo opisuje tragične dni gorenjskega partizanstva na Jelovici v avgustu in septembru 1942. — Za temi članki so trije krajši prispevki, ki zaključujejo obdobje NOB v tretjem letniku Loških razgledov. Med njimi predstavlja prvi članek Pavleta Mraka pod naslovom Dogodki med narodnoosvobodilno vojno v šolskem okolišu Gabrka (str. 65—70) kroniko važnejših dogodkov v Gabrku, drugi istega avtorja, Partizanske tiskarne na območju Gabrka (str. 70—71), je dopolnilo h Kavčičevemu članku o tehnikah na škofovskem ozemlju, tretji Andreja Česna Prispevek h kroniki NOB v Železnikih (str. 71 do 72) pa daje nekaj pregled dela Železnikarjev v NOB.

III.

Savinjska dolina in Gorenjska spadata med tiste pokrajine, ki so jih različni zborniki najboljše obdelali. Daleč za njima stoje Prlekija, Kočevsko in Primorska. Od teh ima vsaka samo po en zbornik, ki obdeluje tudi dobo NOB. Način obdelave je tudi pri njih skoraj izključno memoarski, razen pri Kočevski, kjer kaže njen zbornik na temeljitejšo uporabo tudi arhivskih virov. Pri Prlekiji in Kočevski gre povrhu za razprave, ki v pregledu podajajo vso dobo vojne, pri Primorski oziroma

še pravilneje Tolminski pa gre le za nekaj krajših prispevkov, ki se dotikajo le različnih strani partizanskega življenja.

Prlekija, spominski zbornik ob desetletnici osvoboditve, (Ljutomer 1955, izd. Prleški študentski klub) ima pravzaprav dva prispevka, ki se nanašata na dobo NOB. Prvi je razprava Vlada Šandorja **Prlekija v ljudski revoluciji** (str. 17—29) in predstavlja dokaj obsežen pregled narodnoosvobodilnega gibanja v Prlekiji od aprila 1941 do osvoboditve. Avtor je v njem prikazal faze razvoja po letih, vmes pa tudi rezultate nemškega nasilja nad prizadetimi in neprizadetimi. Pisal je z dobrim poznavanjem lokalnih dejstev, vendar je naštevanju imen dal preveč poudarka. Gradivo je v največji meri črpal iz spominov oziroma pripovedovanj preživelih aktivistov, medtem ko je sodobne arhivske vire uporabljal v zelo skromnem obsegu. Za končno podobo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji je pa nedvomno prispeval mnogo koristnih podatkov. Drugi prispevek, **Kerenčičevi so doma iz Prlekije** (str. 30), je napisala Milena Bokša in v njem v obliki nekakih utrinkov opozorila na krvavi davek, ki so ga plačali Kerenčičevi v narodnoosvobodilnem boju.

Kočevsko, zemljepisni, zgodovinski in umetnostnokulturni oris kočevskega okraja (Kočevje 1956, izd. Turistično olepševalno društvo v Kočevju, uredil Bogomil Gerlanc) ima obsežno razpravo, ki sta jo prispevala Marjetka Kastelic in Bogomil Gerlanc pod naslovom **Kočevska v boju za svobodo** (str. 129—168). Če se zavedamo, da je »Kočevsko« pravzaprav zbornik, ne pa morda kak bežen oris sedaj že ukinjenega kočevskega okraja, moramo reči, da v knjigi, v kateri je objavljena, nedvomno ustreza po vsebini, obsegu in obliki. V primeri s podobnimi razpravami v drugih zbornikih je ta mnogo več kakor zgolj pregled NOB na Kočevskem. Osnovne točke razvoja so v njej jasno podane in pregledno razvrščene. V primeri s Prlekijo se pa v večji meri bavi z dogodki splošnega pomena, dasi bi bilo koristno, navesti tudi nekoliko več lokalnih podrobnosti kakor jih sedaj ima, zlasti pri partizanskih enotah in razvoju ljudske oblasti. Prevladovanje splošnega dela se da razložiti tudi s tem, da so imeli mnogi dogodki, ki so se odigrali na Kočevskem, dejansko širši, celo vseslovenski pomen, n. pr. ustanavljanje brigad, prvo osvobodeno ozemlje, Grčarice, Turjak, Prvi zbor odposlancev, mimo katerih tudi lokalna zgodovina ne more. Razprava je pisana na pisanih in ustnih virih, škoda le, da zaradi posebnega značaja knjige niso viri navedeni. Na napačnih virih pa temelji število 120 tisoč Italijanov v roški ofenzivi. Po dognanjih prof. dr. Mikuža so italijanske oborožene sile štejele ca. 75.000. Podatki pri življenjepisih narodnih herojev niso vsi dovolj preverjeni. Matejka n. pr. ni padel na Krasu, temveč v Koprivi pri Gorici, onstran Soče.

Tolminski zbornik (Tolmin 1956, izd. Odbor za izvedbo tolminskega kulturnega tedna) je v obdelavi NOB v primeri s Prlekijo in Kočevsko skromnejši. Manjka mu predvsem sintetičnih obdelav. Prispevki v njem so le drobni utrinki iz partizanskega življenja na Tolminskem, ki pa kot taki niso nepomembni. Berti Rejec je objavil **Zadnje pismo Simona Kosa sestri Zofki** (str. 38). Brešan Franc - Orel, nekdanji komandir relejne postaje P-23, je v članku **Kratka zgodovina relejne postaje P-23 od 20. januarja 1943 do avgusta 1944** (str. 39—44) po spominu orisal sistem kurirskih zvez v severnem delu Primorske, predvsem pa sestavo in življenjsko usodo kurirske postaje P-1 oziroma po reorganizaciji P-23. Avtor se dobro spominja funkcije, personalne sestave in dogodkov na terenu. Dr. Aleksander Gala - Peter, nekdanji zdravnik primorskih partizanov je v članku **Sanitetne postaje v bivšem tolminskem okraju** (str. 45—48) orisal 10 partizanskih bolnic, kje so bile, njihovo kapaciteto, kdo jih je upravljal in kako usodo so doživele. Pisal je na temelju svojih spominov, delno pa po podatkih drugih. Pregled nastanka, dela in usode partizanske tehnike kaže memoarski zapis Bogomila Kavčiča **Ciklostilna tehnika »Krn«** (str. 49—50). Memoarskega značaja je tudi zapis Hinka Uršiča po pripovedovanju Andreja Kavčiča - Kovača **Politična organizacija na Tolminskem v času NOB** (str. 51—54). Dogodki v njem so nanizani po kronološkem redu po letih, kolikor se tičejo politične organizacije, opuščen pa je ta red pri dodanih pripisih, ki se nanašajo na aktivista Skalarja, Joška Uršiča in partizanstvo na Tolminskem do kapitulacije Italije.

France Škerl